

תוכן עניינים

עמוד	
ג	מבוא
ה	הקדמה
1	חוק הירושה לישראל
51	חוק הירושה לישראל (מפורט)
51	פרק ראשון: הוראות כלליות
60	פרק שני: ירושה על פי דין
68	פרק שלישי: ירושה על פי צוואה
68	סימן א': צורת הצוואה
79	סימן ב': תוקף הצוואה
90	סימן ג': הוראות הצוואה
101	פרק רביעי: מזונות מן העיזבון
114	פרק חמישי: צו ירושה וצו קיום צוואה
119	פרק ששי: הנהלת העיזבון וחלוקתו
119	סימן א': שמירת העיזבון
119	סימן ב' : מנהל עיזבון
127	סימן ג': ניהול העיזבון על ידי מנהל עיזבון
133	סימן ד': חלוקת העיזבון על ידי מנהל עיזבון
141	סימן ה': ניהול העיזבון וחלוקתו על ידי היורשים
143	סימן ו': אחריות היורשים לחובות העיזבון
148	פרק שביעי: משפט בין-לאומי פרטי
151	פרק שמיני: הוראות שונות
156	דוגמאות שטרי צוואה
166	פסיקה
174	אינדקס שולחן ערוך
179	אינדקס פתחי חושן

מפתח ספרים וקצורים:

ח"מ = שלחן ערוך חושן משפט.

אבהע"ז = שלחן ערוך אבן העזר.

חוקת משפט = הל' ירושה ועזבון, ירושלים תשל"ו. (אא"כ צוין בפירוש שהכוונה לכרך אחר).

דיני ממונות = דיני ממונות ג, הוצאת ראובן מס תשל"ד. (אא"כ צוין בפירוש שהכוונה לכרך אחר).

פס"ד אברג'ל = ע"א 2555/98 אברג'ל נ' עזבון בן יאיר, נג (5) 673 (1999).

גולדברג, 'ירושת הבת' = ז"נ גולדברג 'ירושת הבת (לחידוש מנהג שטר חצי זכר) תחומין ד, (התשד"ם) עמ' 350.

שורת הדין = הרב מיכאל בלייכר "צוואה עריכתה וניסוחה" שורת הדין, כרך ב, עמ' שלז (הוצאת מכון 'שער המשפט' והנהלת בתי הדין הרבניים). (אא"כ צוין בפירוש שהכוונה לכרך או מאמר אחר).

הלכות ירושה = פתחי חושן – הלכות ירושה ואישות (הוצאת בית הוראה תבונות ארי', ירושלים התשנ"ו).

הלכות הלוואה = פתחי חושן, הלכות הלוואה ואבידה (הוצאת ישיבת אהל משה דיסקין, ירושלים, התשמ"ג).

הלכות שותפים = פתחי חושן, הלכות שותפים ומצרנות (הוצאת בית הוראה לדיני ממונות 'תבונות אריה', ירושלים, התשנ"א)

משפטיך ליעקב = הרב צבי יהודה בן יעקב, משפטיך ליעקב ב, ת"א התשנ"ט.

הצעת תקנות בירושות = הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג תחוקה לישראל על פי התורה כרך ב - הצעת תקנות בירושות, 108 (א' ורהפטיג עורך, ירושלים, התשמ"ט).

צוואה שהופקדה = הרב אליהו עזר "צוואה שהופקדה בידי עורך דין" תחומין יז, 301.

משפט הצוואה = שווארץ משפט הצוואה (ירושלים, התש"ס).

שערי עזיאל = שערי עזיאל, דיני יתום ואלמנה ב, (הוועדה להוצאת כתבי הרב, ירושלים, התשנ"א).

תקנות הדיון = תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים- התשנ"ג.

מבוא

ישמחו הלומדים ויגילו המשפטנים בהגלות נגלות ספרי חוקי ישראל.

ספרי 'חוקי ישראל' הם ספרים הכוללים בתוכם את חוקי כנסת ישראל שנוסחו מחדש על פי ההלכה. התורה שבעל פה שהיא עמוד ההוראה עברה גלגולים שונים בדרך מסירתה לעם ישראל, החל מהדרך של 'משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים' והכל בעל פה. לאחר מכן נוסחה המשנה ע"י רבי יהודה הנשיא בדרך של הלכות פסוקות בהבאת הדעות החולקות, במקביל התפתחו מדרשי ההלכה והאגדה. מלימוד מקורות התנאים התפתחו התלמוד הבבלי והירושלמי, כתיב הגאונים ועוד, עד שחבר הרמב"ם את ספרו היד החזקה ובו הוא כותב בהקדמה:

ובזמן הזה תקפו הצרות יתירות ודחקה השעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו נסתרה. לפיכך אותם הפירושים וההלכות והתשובות שחברו הגאונים וראו שהם דברים מבוארים נתקשו בימינו ואין מבין עיניהם כראוי אלא מעט במספר. ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלי והירושלמית וספרא וספרי והתוספתא שהם צריכין דעת רחבה ונפש חכמה וזמן ארוך ואחר כך יודע מהם הדרך הנכונה בדברים האסורים והמותרים ושאר דיני התורה היאך הוא. ומפני זה נערתני חצני אני משה כן מיימון הספרדי ונשענתי על הצור ברוך הוא ובינותי בכל אלו הספרים וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האסור והמותר הטמא והטהור עם שאר דיני התורה. כולם בלשון ברורה ודרך קצרה עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ולא פירוק. לא זה אומר ככה וזה ככה. אלא דברים ברורים קרובים נכונים על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החיבורים והפירושים הנמצאים מימות רבינו הקדוש ועד עכשיו. עד שיהיו כל הדינין גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה ומצוה וכדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים.

הרמב"ם נזקק לכתוב את ספרו, כי הספרים שהיו לפניו לא היו מובנים לכלל הציבור הן מבחינת הלימוד והן מבחינת פסיקת הלכה מהם.

ספר 'משנה תורה' זה לא נשאר כספר יחידי לעם ישראל, כי עם ישראל נהג בגולה לפי המנהגים והפוסקים שהיו בכל קהילה וקהילה. אולם הוא שימש כמודל למחברים אחרים לכתוב את מסירת התורה בדרך קצרה, ועל פי סגנון זה נכתב השולחן ערוך.

וכך כותב מרן רבי יוסף קארו בהקדמתו לספר שלחן ערוך:

ראיתי אני בלבי כי טוב ללקוט שושני ספרי אמריו בדרך קצרה בלשון צח וכולל יפה ונעים, למען תהיה תורת ה' תמימה שגורה בפי כל איש ישראל, כי כאשר ישאלו לת"ח דבר הלכה לא יגמגם בה אלא יאמר לחכמה אחותי את, כשם שברור לו שאחותו אסורה לו, כך יהיה ברור לו כל דין שישאל עליו הלכה למעשה בהיותו שגור בפיו ספר זה הבנוי לתלפיות תל שהכל פונים בו. זאת ועוד, התלמידים הקטנים יגו בו תמיד וישננו לשונו על פה ותהיה גירסא דינקותא מסודרת בפהם מקטנותם הלכה למעשה, וגם כי יזקינו לא יסורו ממנו, והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע בהניח להם מעצבם ויגיעו כפים ישעשעו נפשם בהגותם בספר זה אשר כולו מחמדים הלכה פסוקה באין אומר ואין דברים. וקראתי שם ספר זה "שלחן ערוך", כי בו ימצא ההוגה כל מיני מטעמים ערוכים בכל ושמורים סדורים וברורים. ומובטח אני בחסד עליון כי ע"י ספר זה תמלא הארץ דעה את ה' הקטנים עם הגדולים תלמיד עם מבין חכם חרשים ונבון לחש.

בדורנו סגנון השולחן ערוך מתאים בעיקר לתלמידי חכמים, ויש משפטנים שקשה עליהם לימוד השולחן ערוך והפוסקים, משום שהתרגלו לסגנון של לשון החוק האזרחי במדינת ישראל.

שימוש בסגנון ובלשון החוק

השאלה היא האם ראוי להשתמש בסגנון ובלשון החוק כאשר סגנונו שונה מלשון חז"ל והפוסקים המקובלים? כפי שראינו הפוסקים ראו צורך לכתוב את פסיקותיהם ברוח ובסגנון המתאים לדורם ולדורות הבאים אחרים.

אנו מוצאים שגם בימינו יש שימוש בסגנון לשון החוק כדוגמת ניסוח תקנות הדיון של בתי הדין הרבניים. ולכן כדי לאפשר גישה לידיעת ההלכה היהודית בסגנון הקיים היום בלשון החוק האזרחי, הוקם המכון לחקיקה הלכתית שמטרתו לנסח את החוק האזרחי על פי ההלכה היהודית, ובזה יוכלו יותר משפטנים לדעת את ההלכה היהודית, להיעזר ולהשתמש בה. כמו כן, ישמש ספר זה בסיס לחקיקה היהודית כאשר יגיע הזמן ומערכת המשפט תפעל על פי ההלכה.

מקורות לחוק

נוסח החוק ההלכתי מלווה בהערות שבהן מצוינים המקורות לנוסח החוק. המקורות המובאים הם בעיקר מספרי הפוסקים אשר ניסחו פסקים ברורים: רמב"ם, שו"ע ורמ"א, ובאחרונים: חוקת משפט, פתחי חושן, דיני ממונות ועוד. ציינו בהערות את טעמי ההלכה אך צמצמנו שו"ט בדברי האחרונים שעלולים להקשות על הבנת המקורות כנ"ל.

מחלוקות

בנוסח החוק נמנעו מלהביא דעות חולקות, ואף שלעתיים יש סעיפים שיש בהם מחלוקת, בכל זאת החלטנו לנסח את החוק כדעה אחת לפי מה שנראה בנטיית הפוסקים כדעה עיקרית מקובלת, ובהערות ציינו שיש דעה חולקת.

שילוב פסיקה

במשך הדורות עלו על שולחן הדיינים מקרים רבים שעליהם נתנו הדיינים את דעתם ופסקו מה שפסקו. אנו אספנו את המקרים שנוגעים לנוסח החוק וציינו את הפסיקה שניתנה, וכך אפשר לראות את נוסח החוק ומאיך את הפסיקה.

עריכת הספר

החוקים נכתבו על פי מספור הסעיפים בחוק האזרחי, כיון שמספור החוקים קיים כבר בכל הספרות העוסקת כיום בחוקי מדינת ישראל. סעיפים שאינם רלוונטיים כלל להלכה הושמטו אך המספור נמשך בהתאמה.

בעריכת הספר הובא הנוסח ההלכתי ומתחתיו הנוסח של חוקי מדינת ישראל, כדי לאפשר השוואה בין החוק ההלכתי והחוק האזרחי ולראות את ההבדלים. בחלק הראשון של הספר הובא נוסח החוק ההלכתי ללא מקורות, ובחלקו השני הובא שוב נוסח החוק ההלכתי עם המקורות בהערות.

המכון לחקיקה הלכתית

המכון קיים ביוזמתו ובניהולו של עו"ד ר' שלום אטלי. בכתבת החוקים עוסקים תלמידי חכמים בעלי כושר לדיינות או שלמדו בכללים להסמכה לדיינות. בשנה הראשונה להקמת המכון נוסחו חוקי הירושה, השבת אבידה, שומרים, מכר, חוזים, שכירות, ובע"ה עוד היד נטויה.

הסכמות

המכון קבל את ברכתם של הרה"ג הראשון לציון הרב שלמה משה עמאר שליט"א, נשיא בית הדין הרבני הגדול וכן של הרה"ג הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א, דיין לשעבר בבית הדין הגדול.

הרב נסים כהן
ראש המכון לחקיקה הלכתית

הקדמה

עו"ד שלום אטלי

בהודיה לה' יתברך, מוגש בזאת ספר "חוק הירושה לישראל". ספר זה הינו בע"ה הספר הראשון מתוך ספרי "חוקי ישראל" שהמכון לחקיקה הלכתית מוציא לאור.

עם ישראל זכה לחזור למולדתו ולהחיות בה את לשון הקודש, אך עדיין לא בנה מחדש את מערכת המשפט הלאומית והמפוארת שלו. מדינת ישראל קלטה בתחילת דרכה חוקים זרים, עות'מאניים או אנגליים ובהמשך, חוקקה חקיקה חדשה משלה.

לאחר ששים ושלוש שנות עצמאות, החוק הישראלי ומערכת המשפט הישראלית התקבלו בחברה הישראלית על כל פלגיה וזרמיה: שכן גם אלה המתנגדים למפעל הציוני חיים, מוכרים וקונים, משכירים ושוכרים, מורשים ויורשים על פי החוק הישראלי. השתרשותו של החוק הישראלי בכלל החברה כה עמוקה עד שנשאלה שאלת תוקפו ההלכתי של החוק הישראלי, מדין מנהג הסוחרים וכו'.

אלא שמערכת המשפט הישראלית הוותיקה, עדיין לא קמה מחדש. לכן, רוב גדולי הפוסקים של זמננו, אם לא כולם, דנים את מערכת המשפט הישראלית כערכאות של גויים ורואים בחוק הישראלי חוק זר נוסף, בדיוק כמו החוק העות'מאני או האנגלי. הימצאותם של שופטים שומרי מצוות במערכת המשפט איננה מכשירה אותה, אלא מגדילה את כובד האיסור החל על המתדיין בפניה.

לאחרונה נשמעים יותר ויותר קולות התומכים בהקמת מערכת משפטית-אזרחית הלכתית לאומית, או על ידי הרחבת סמכויותיהם של בתי הדין הרבניים בישראל, או באמצעות בתי דין לממונות שסמכותם מוסדרת בחוק הבוררות, תשכ"ה-1980.

אנו מברכים על היוזמות דלעיל.

אלא שנראה שבמציאות הישראלית, המשפט ההלכתי הוא זה שהפך להיות חוק זר בעיני רוב הציבור הישראלי אם לא כולו. רק קומץ תלמידי חכמים ממשיך ללמוד לש"ש בכוללים לדיינות, למרות שהסיכויים להתמנות לדיין כמעט אפסיים. לכלל הציבור, הספרות המשפטית ההלכתית נותרת סגורה וחתומה כי העיון בה דורש עשרות שנות לימוד.

זאת ועוד: הגם שהולך וגדל מספר עורכי הדין שומרי תורה ומצוות, כמעט בלתי אפשרי למצוא עו"ד המסוגל לייצג מתדיין בפני בתי הדין התורניים. עו"ד הוא מי שהוכשר על פי החוק הישראלי לייצג בתוך מערכת בתי המשפט הישראלית. הוא אינו בקי בחושן משפט, ואינו יודע מהם סדרי הדין ההלכתיים ובכלל, מה מטרת הדין ההלכתי ומה תפקידו שם. יתר על כן, הניסיון שלו בייצוג ובהופעה בפני בתי דין רבניים בענייני משפחה, אם הוא קיים, אינו מכשיר אותו בתחום האזרחי הכולל של חושן משפט.

יש להוסיף ולומר, כי גם אלה המצדדים בקיום מערכת משפטית הלכתית במדינת ישראל מציינים אותה באותם הקווים שאפיינו את בתי הדין בגלויותיו של עם ישראל: אישיות רבנית המפשרת בסכסוכים בתוך הקהילה המצומצמת, בצילו וברשותו של השולט המקומי. בעצם, בדיוק כפי שפועלים היום בישראל רוב בתי הדין לממונות וכפי שמגדירים את עצמם רוב דייני בתי הדין הרבניים הממלכתיים.

מדינת ישראל איננה גלות נוספת! על כן, יש צורך בחקיקה הלכתית שתדע לחבר בין המציאות העכשווית לבין מקורות המשפט של עם ישראל, שתדבר בשפה ובסגנון בני זמננו ותהווה פתרון התואם את שאיפותיו הלאומיים והדתיים של עם ישראל החי, לראשונה לאחר 2000 שנות חורבן, חיים עצמאיים בארצו. ועם זאת, תתבסס על העקרונות המשפטיים הנצחיים של עם ישראל.

במכון לחקיקה הלכתית, חברו יחד תלמידי חכמים בעלי הכשרה של דיינים ומשפטנים במטרה לקדם שאיפות אלו. להלן העקרונות המנחים את חברי המכון:

חקיקה נגישה לכול

הגם שבעולמה של היהדות, אין הבדל מהותי בין הלכות שבת או כשרות לבין דיני חוזים או מקרקעין, שכן כולם חלק מהלכה כוללת אחת, בחרנו לערוך ספרי חוקים ולא ספרי הלכה. מאחורי בחירה זו, עמדה ההנחה כי כל מערכת משפט חייבת לפנות לכלל אזרחי המדינה, שומרי מצוות ואלה שלא, יהודים ואחרים, זאת בשפה מובנת לכולם.

חקיקה ברורה

אחת הבעיות הקשות ביותר בעולמה של תורה היא מחלוקות הפוסקים. אין הלכה שאין בה מחלוקת. וכמעט בכל עניין, רשאי אדם להסתמך על הדעה הנוגדת (מושג ה"קים לי"). הספרות ההלכתית גדושה במחלוקות, אך אין להן מקום בספרי חוקים. בחרנו לנסח את החוק כדעה אחת, לפי מה שנראה בנטיית הפוסקים כדעה עיקרית מקובלת.

הצמדה למבנה חוקי מדינת ישראל

כאמור לעיל, במשך ששה עשורים מדינת ישראל פיתחה חקיקה ענפה ועצמאית, שהפכה לחלק מהותי ואינהרנטי של המציאות הישראלית. בחרנו לחבר מציאות זו לשורשי המשפטיים של עם ישראל. ועל כן, העדפנו לסדר את החקיקה ההלכתית לפי חוקי מדינת ישראל ולא על פי החלוקה המסורתית של השולחן הערוך. סוגיות הלכתיות "פורקו" וחלקיהן השונים שובצו בחוקים הרלוונטיים. לדוגמא: נושא קניין שהוא הנושא הבסיסי והמהותי בכל הלכות מכירה, מתנה, נחלות וכו', איננו נכלל בחוק המכר לישראל, בחוק המתנה לישראל או בחוק הירושה לישראל, אלא צורף לחוק המקרקעין לישראל.

הבאת נוסח החוק ההלכתי בצמוד לחוקי מדינת ישראל – גם במבנה הפנימי של החוק, וגם בכותרות ובמספור – מאפשרת את ההשוואה בין שתי המערכות החקיקתיות, את הבנת החומר המשפטי ההלכתי גם ללא רקע בהלכה היהודית ומציגה את התשובות ההלכתיות לאותן השאלות המשפטיות שהחוק עונה עליהן, בשפה, בסגנון ובמושגים הידועים לכל משפטן בישראל.

חברי המכון עמלים לערוך את כל החוקים האמורים להיכלל בקודקס האזרחי או בחוק דיני ממונות. כבר הושלמו חוק הירושה, חוק המכר, חוק השבת אבידה, חוק השכירות והשאלה. ובתקופה הקרובה עומדים לצאת לאור בע"ה חוק השליחות, חוק הערבות, חוק המקרקעין, חוק המתנה, חוק המחאת חיובים, חוק השומרים, חוק החוזים (חלק כללי), חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), חוק המיטלטלין וחוק עשיית עושר ולא במשפט. כמו כן, מושלמות בימים אלה בע"ה תקנות סדר הדין האזרחי.

אני תקווה שעשייה ברוכה זו תביא לאחדות בעם ישראל ותהווה שלב נוסף בגאולתנו ובעצמאותנו.

ומאחר ואין תקווה ללא תפילה, אני מתפלל למלך המשפט שיצליח את דרכנו, שידריך אותנו בדרך האמת ושמעשינו יהיו לש"ש.

שני שותפים היו לי בהקמת המכון ובהגשמת שאיפותיי, ואני מביע להם כאן את תודתי העמוקה: כבוד הרה"ג הרב נסים כהן שליט"א, ראש המכון לחקיקה הלכתית האוגר בתוכו יושר מחשבתי, חכמה, ידע עצום וענווה אמיתית. ואשתי אשת חיל שבלעדיה מה אני.

שלום אטלי, עו"ד